

TULOLOUKUT JA HUONO-OSAISUUS

Viime vuosikymmeninä rakennettu hyvinvointiyhteiskunta on väistämättömien uudistusten edessä. Lainsäädännöllä on erilaisista tulonsiirroista ja tukimuodoista luotu monimutkainen järjestelmä, joka on vaikeasti hallittavissa ja osittain sisäisesti ristiriitainen. Järjestelmää on pakko yksinkertaistaa. Talouden alamäki on puolestaan aiheuttanut tarpeen etsiä julkisiin menoihin säästöjä, joiden vaikutus on pitempiäaikainen.

Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden kannalta on olennaista, mikä on väistämättömien muutosten suunta ja millaisiin uudistuksiin ryhdytään. Varsin laajasti oltaneen yksimielisiä sosiaaliturvajärjestelmän selkiyttämisestä ja lakien sovittamisesta yhteen niin, että järjestelmän sisäisistä ristiriidoista ja epäkohdista päästään eroon. Mutta yhteiskunnassa myös ilmenee pyrkimyksiä ryhtyä purkamaan sosiaaliturvan rakenteita ja osittain tai kokonaan peruuttamaan erilaisia etuuksia tahi kiristämään niiden saamisen ehtoja niin, että ne menettävät alkuperäisen merkityksensä.

Julkisuudessa keskustelua aiheuttaneet ns. tuloloukut ovat yksi esimerkki sosiaaliturvajärjestelmän viidakkaisuuden aiheuttamista epäkohdista. Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen selvitysten mukaan perheen on tietyissä tilanteissa mahdollista saada sosiaali-etuuksista lähes yhtä paljon tuloja kuin ansiotyöstä. Jotkut ovat katsoneet tämän seikan aiheuttavan sen, että asianomaiset ovat haluttomia hakeutumaan työhön ja elävät mieluummin sosiaaliturvan varassa. Tämän vuoksi on vaadittu sosiaalietujen tason alentamista niin, että ansiotyö on kannustava vaihtoehto ja että työstä saatu tulo on aina sosiaalietujen kautta saatua tuloa suurempi. – Sosiaalietujen ja ansiotulojen yhteensovittamisessa on toki muitakin ongelmia; esimerkiksi palkankorotus saattaa huveta siitä aiheutuvaan päivähoitomaksujen kohoamiseen.

Aiheellista on kysyä, ovatko ns. tuloloukusta johtuvat ongelmat kuitenkin niin suuria kuin julkisesta keskustelusta voisi päätellä. Periaate, jonka mukaan työstä on saatava sosiaalietuuksia suurempi tulo, on sinänsä perusteltu. Mutta kysymys ei aina ole sosiaaliturvan tasosta, vaan myös palkasta. Jos ihmiselle tarjotaan työtä niin pienellä palkalla, että hän ei sillä elä ja että hän voi saada likipitäen saman tulon sosiaalietuuksina, häntä tuskin voi moittia siitä, että hän valitsee jälkimmäisen vaihtoehdon.

VATT:n arvion mukaan perheitä, joiden sosiaalietuuksista saamat tulot ovat liki ansiotulojen luokkaa, voi olla joitakin kymmeniätuhansia. Lisäksi tällainen tilanne on suhteellisen lyhytaikainen ja koskee lähinnä jaksoa, jolloin perheen lapset ovat pieniä. Sitä, missä määrin sosiaalietuuksien korkea taso estää hakeutumisen ansiotyöhön, voidaan arvioida vain tilanteessa, jossa ihmisellä on mahdollisuus valita ansiotyön ja sosiaalietuuksien varassa elämisen välillä. Lähes puolen miljoonan työttömän oloissa valinnanmahdollisuus on useimmille lähinnä teoreettinen.

Joukkotyöttömyys, nimenomaan pitkäaikaistyöttömyys ja siitä seuraava huono-osaisuus ovat ongelmina paljon todellisempia. Työttömyys on vähentänyt valtion ja kuntien verotuloja ja lisännyt niiden menoja. Tämä on suurimpia syitä julkisten menojen säästötarpeisiin. Kun pääosa julkisista varoista käytetään hyvinvointiyhteiskuntaa ylläpitäviin tehtäviin, mm. sosiaaliturvaan, säästöt on jouduttu hakemaan näistä kohteista.

Sosiaaliturvan säästöjen maksajiksi ovat joutuneet ihmiset, joiden elämisen tasoon heidän saamansa sosiaalieläkkeet vaikuttavat usein ratkaisevasti. Lisäksi pieni- ja keskituloiset, myös sosiaalietuuksien varassa elävät, joutuvat maksamaan suhteellisesti yhä suuremman osan tuloistaan veroina yhteiskunnalle, kun yhteiskunta kerää verotuloistaan entistä enemmän välillisinä veroina ja kunnallisverona, jotka ovat tasaveroja eivätkä tee eroa ihmisten maksukyvyin välillä. Näin verotuksen tuloja tasaava vaikutus heikkenee.

Huono-osaisuudesta on taloudellisen laman ja työttömyyden myötä tullut aikaisempaa näkyvämpi yhteiskunnallinen ongelma. Se koskettaa sellaisiakin väestöryhmiä, kuten ammatillisen koulutuksen saaneita, jotka perinteisesti eivät ole olleet huono-osaisia, mutta jotka nyt ovat joutuneet pitkäaikaistyöttömyyden kouriin.

Juuri pitkäaikaisen työttömyyskierteen katkaiseminen on yksi keino estää huono-osaisuuden syntymistä ja lisääntymistä yhteiskunnassa. Viimeisten tietojen mukaan pitkäaikaistyöttömiä on n. 140.000, ja heistä on nuoria alle 25-vuotiaita runsaat 8.000. Tärkeää on niin ikään huolehtia siitä, että ammattiin juuri valmistuneet pääsevät työelämään, mieluiten koulutusta vastaavaan tehtävään. Tällä estetään työttömyyskierteeseen ajautumista. Yksi keino avata työpaikkoja nuorille olisi päästää eläkkeelle sellaisia ikääntyneitä työntekijöitä, joiden työkyky on eri syistä alentunut. Se tosin aiheuttaisi jonkin verran lisäkustannuksia, mutta toisaalta toisi julkisia varoja vaatineen koulutuksen kansantaloutta hyödyttävään käyttöön.

Sosiaalietuuksien heikennykset osaltaan aiheuttavat ja pitävät yllä huono-osaisuutta, varsinkin jos niissä valtiontaloudellisista syistä mennään kohtuuttomuuksiin. Raja alkaa olla lähellä. Siksi on mietittävä ei vain säästöjä vaan myös lisätuloja, esimerkiksi sitä, miten työpaikkansa säilyttäneet suhteellisen hyvätuloiset ihmiset saadaan nykyistä enemmän osallistumaan julkisen talouden tervehdyttämiseen.

Huono-osaisuus johtaa helposti sosiaaliseen syrjäytymiseen. Sen kintereillä tulevat sairaudet, päihdeongelmat ja erilaiset sosiaaliset ongelmat. Niiden hinta, sekä rahallisesti että ennen kaikkea inhimillisesti, on korkea. Siksi huono-osaisuuden voittamisen ja sosiaalisen syrjäytymisen estämisen tulee olla yhteiskuntapolitiikan keskeisiä tavoitteita. Painopisteen tulee olla ongelmien syntyä ennalta ehkäisevissä toiminnaissa. Valtiontalouden näkökulma ei saa syrjäyttää sosiaalisen vastuun näkökulmaa.